

До 150-річчя від дня народження Михайла Коцюбинського
УДК 373.016:821.161.2 + 929 Коцюбинський

«Прагнути життя, усіма тягнутися до його фібрами своєї істоти»: вивчення імпресіонізму на прикладі новели «Intermezzo» М. Коцюбинського

Людмила Нежива,

кандидат філологічних наук, доцент

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розроблено методичні стратегії вивчення імпресіонізму на прикладі новели М. Коцюбинського «Intermezzo», окреслено можливості інтеграції у межах мистецького напрямку, обґрунтовано доцільність застосування уроку-враження, що відповідає художній матерії твору. Автор пропонує впроваджувати метод створення власних імпресій з метою розвитку творчості старшокласників.

Ключові слова: імпресіонізм, урок-враження, оптимістичний пафос, інтеграція, створення імпресій.

Нині у методиці викладання української літератури **актуалізовано** проблему рецепції різностильових творів, зумовлену завданням літературної освіти сформуванню уявлення про основні літературні напрями, течії в контексті вітчизняної та світової культури. Безперечно, естетичний підхід до вивчення літератури значно розширює межі діалогу учнів з різностильовими художніми творами, інтелектуалізує процес читання, супроводжує його глибокими переживаннями і враженнями.

Специфіка художніх феноменів напрямів модернізму, сама атмосфера стильових віянь і пошуків потребує у шкільному вивченні української літератури різних методичних підходів відповідно до художньої природи мистецького твору. Особливої уваги заслуговує імпресіонізм. Дослідники й учителі неодноразово зверталися до проблеми вивчення старшокласниками стильових ознак новели М. Коцюбинського «Intermezzo», зокрема Ю. Горідько, О. Заболотний, Т. Матюшкіна, С. Молочко, В. Соснова, Я. Самохвалова та ін. Однак потребує теоретичного обґрунтування урок, змістове наповнення і формотворча основа якого зумовлені стильовою домінантою імпресіонізму.

Мета статті – розроблення методичної моделі уроку-враження та шляхів засвоєння старшокласниками стильових ключів розуміння імпресіоністичних творів. Завданнями є: обґрунтувати доцільність вибору типу уроку та системи методів і прийомів відповідно до естетичних засад напрямку, риси якого прочитуються в літературному творі; визначити магістральні методичні стратегії аналізу та інтерпретації твору, що репрезентує імпресіонізм в українській літературі; окреслити можливості інтеграції в межах мистецького напрямку.

Засадничим для створення методичної моделі вивчення імпресіонізму став принцип опанування теоретико-літературних понять, визначений Г. Токмань, сутність якого полягає в з'ясуванні «зсередины тексту»: «Спочатку розглядається літературне явище, читається художнє слово, а потім це явище називається певним терміном, відбувається абстрагування від тексту, узагальнення» [10, с. 275]. Дуже слушно видається думка Г. Клочка про опанування учнями категорії модернізму «на рівні спеціально виражених основних параметрів» і осмислення їх «через ознайомлення

з конкретним літературним матеріалом, у якому та чи та історико-літературна категорія оприявлена найвиразніше» [5, с. 10].

Щоб наблизити старшокласників до естетики імпресіонізму, необхідно впроваджувати в навчально-виховний процес нестандартні форми уроків української літератури, пов'язуючи їх з природою художнього твору, з естетикою літературного напрямку. Базовою категорією в розумінні імпресіонізму є поняття «impression», якому в українській мові знайдено відповідник – «враження». Надаючи цьому ключовому слову дефінітивності, Ю. Кузнецов проаналізував його семантику та з усіх значень довів пріоритетність «слідів, відбитків ідеального в психічній, душевній і духовній сферах людини» [7, с. 21]. Імпресіоністам властиво не просто відтворювати, а й естетизувати сиюхвилинні враження, фіксуєючи їх мовою мистецтва. Мета вчителя-словесника – зацікавити старшокласників художнім світом імпресіонізму, даючи можливість відчути атмосферу творчої лабораторії митців.

Отож на етапі формування знань про імпресіонізм як літературний напрям (під час вивчення «Intermezzo» М. Коцюбинського) доречно провести урок-враження. Завдання такого типу уроку:

забезпечити реалізацію різновекторного діалогу старшокласника з художнім твором, враховуючи стильові особливості імпресіонізму;

створити умови для засвоєння ключової категорії напрямку імпресіонізму – «імпресії», дати можливість учням **відчувати, уявити, зрозуміти** естетику її творення; викликати в старшокласників глибокі враження, бажання обмінятися ними;

на основі учнівських вражень від імпресій в українському живописі та літературі виховувати культуру спілкування з імпресіоністичними творами, розвивати емоційну та естетичну здатність сприймати мистецьке слово;

на тлі міжмистецьких асоціацій і порівнянь залучити школярів до активного, невимушеного сприйняття та засвоєння теоретико-літературного поняття «імпресіонізм»;

удосконалювати уміння старшокласників систематизувати та узагальнювати інформацію про літературний напрям, осмислюючи вияв його рис у творах;

актуалізуючи риси поетики імпресіонізму, активуючи творчу уяву та позитивні враження учнів, сприяти розвитку їх творчості, навичок усного і писемного мовлення.

Система методів і прийомів уроку-враження складатиметься з евристичної бесіди, художнього переказу, інтеграції, створення імпресій [8, с. 63] тощо.

На думку М. Євшана, з творів М. Коцюбинського «можна навчитися любити життя, природу і людей» [1, с. 475]. Отож найважливішим завданням учителя-словесника на цьому уроці є створення умов для естетизації учнівських вражень. Увагу слід акцентувати на вивершенні в новелі життєствердного оптимізму, якого набуває виснажений митець, перебуваючи сам-на-сам з природою. Її краса, досконалість має здатність духовно зцілювати людину, гармонізувати внутрішній світ, пробуджувати любов до життя. Тому епіграфом уроку оберемо імпресію з новели М. Коцюбинського «Intermezzo»: «Сонце! Я тобі вдячний. Ти сієш у мою душу золотий засів...». Озвучивши слова, з'ясуємо, що вони передають найглибші враження головного героя – митця, який рятується від емоційного виснаження. Зосередимо увагу старшокласників на особливостях його світосприйняття й запропонуємо проаналізувати враження.

Оскільки важливою складовою мети уроку є первинне засвоєння естетики імпресіонізму на прикладі аналізу новели М. Коцюбинського, пропонуємо актуалізувати «діалог, який художній текст веде з літературною традицією» [10, с. 52]. З'ясуємо, яка традиція переважала в українському письменстві на момент написання твору, проводимо зіставлення, «визначаємо спільне і відшукуємо новаторське, те, що виходить за межі традиційного як його продовження або опозиція йому» [10, с. 53]. Відкриття відмінних рис художнього відтворення стане мотивацією отримання нових знань про літературний напрям.

Узагальнимо перші враження від прочитання новели. Під час бесіди з'ясуємо: чим ускладнено сприйняття сюжету новели М. Коцюбинського «Intermezzo»; чому автор виокремив у творі незвичайних дійових осіб (Моя утота, Людське горе та ін.); яке символічне значення має назва твору? Провівши бесіду, допоможемо старшокласникам зрозуміти, що новелу «Intermezzo» М. Коцюбинського вирізняє передусім розмитість, фрагментарність сюжету й образна палітра твору. Як і в драматичному творі, в новелі розгортається дійство, але більшою мірою воно відбувається у внутрішньому світі головного героя. Саме тому на початку автор називає незвичайних дійових осіб: Моя утота, Ниви у червні, Сонце, Три білих вівчарки, Зозуля, Жайворонки, Залізна рука города, Людське горе. Крім того, реалізму не властивий жанр лірико-психологічної новели із зосередженням на внутрішньому світі особистості, її переживаннях, настроях, емоціях. Твір великою мірою автобіографічний, його немовби зібрано з мозаїки різних вражень письменника, що їх він відчув під час відпустки, проведеної влітку 1908 року в маєтку українського мецената і громадського діяча Євгена Чикаленка в с. Кононівка (що на Черкащині). Тут було написано листи до дружини, які дають змогу відчувати переживання й настрої М. Коцюбинського:

19 червня 1908 року: «Вчора ми вибрались на село і приїхали сюди надвечір. Не можна сказати, щоб тут було особливо гарно; степ, низьке місце, часто з болотами, лісу нема, купатися не можна, хоч малесенькі ставки є. При домі великий запущений парк, в якому стільки ворон, як у Святому, і так само по цілих днях кричать...» [6, с. 62]

23 червня 1908 року: «Вчора цілий день був сам, гуляв од 6 години ранку і почував себе дуже добре, бо свіже повітря і самота заспокоюють нерви» [6, с. 64].

26 червня 1908 року: «Почуваю себе непогано з боку фізичного. Зате, лишившись на самоті, тільки тоді почув я, як сильно втомлений я душею. Людей просто не переносу, а коли, гуляючи, десь бачу людину, то тікаю, щоб не стрітись. Читати теж не можу. Писати почав, та й кинув. Не хочу. Якась така мрачна тема, важка, а тут і так не весело. Лучче буду гуляти, спочивати, читати книгу природи, збирати матеріал...» [6, с. 66].

29 червня 1908 року: «...сьогодні 1/2 дня дощ і холод. Але я все-таки був сьогодні у полі 8 годин, хоч і мок» [6, с. 67].

4 липня 1908 року: «Найкраще впливає на мене гуляння (годин 8 на повітрі, найменше)...» [6, с. 69]

6 липня 1908 року: «Іздили ми в с. Нечипорівку, верстов 20 звідси... Місця там надзвичайно гарні, весь час я гуляв серед гречок та лісів цвітучої липи – і аж в Кононівку привіз той запах.

Сьогодні од 8 години до самого обіду, себто до 5 годин, пробув у полі, любувався, записував, смалив лице на сонці. Набираюся сил од природи, од сільського повітря» [6, с. 70].

Таким чином, старшокласникам буде більш зрозуміло назва твору, адже для виснаженого депресією письменника перебування в Кононівці стало своєрідною «перервою», що давала можливість хоча б на деякий час абстрагуватися від суспільних проблем і думок про людські страждання, що гнітили і викликали емоційну напругу, відпочити від громадської роботи й поновити сили для подальшої діяльності.

Вивчення імпресіоністичного твору варто розпочати з актуалізації знань учнів про картини французьких художників, зокрема К. Моне, А. Сіслея, П. Ренуара, Е. Дега та ін. Необхідною умовою творчої лабораторії імпресіоністів стало творення на пленері (від франц. *pleine aire* – вільне повітря), тобто на відкритому просторі. Це давало змогу зберегти на полотнах природну динаміку життя у мерехтінні світла, пронизаного сонячними променями повітря. Засобами мультимедійної презентації проілюструємо важливі риси мистецького напрямку.

Слайд 1.

Пленерність зображення – творення на відкритому просторі, що давало можливість відтворити сиюхвилинні враження, зберегти динаміку життя в мерехтіннях світла

Картини К. Моне

«Враження. Схід сонця»

«Квіти в Живерні»

«Латаття»

Сюхвилинні враження художники втілювали дрібними невпорядкованими крапками, хаотично покладеними мазками, створюючи ефект мерехтливості. Покажемо це на прикладі картин українського художника-імпресіоніста О. Мурашка. Розглядаючи зблизька репродукції його картин «Праля», «Жінка з настурціями», побачимо властиве імпресіоністам невпорядковане нанесення мазків на полотно, розмитість, мозаїч-

ність, розмаїття барв та їх відтінків. Старшокласникам необхідно усвідомити, що цілісне сприйняття імпресіоністичного полотна відбудеться тільки на відстані, коли знайдено відповідний ракурс, при якому дрібні невідповідності часточки зіллються й утворять єдність, а картина набуде виразності (наскільки це можливо для імпресіоністичної техніки).

Слайди 2, 3.

Імпресіоністична розмитість, фрагментарність

О. Мурашко "Праля"

Фрагмент картини.
Імпресіоністи малювали дрібними крапками, невідповідними мазками. Їх картини набувають цілісності на відстані, коли мазки зливаються і утворюють вібруючу єдність.

Щоб старшокласники відчули екстраполяцію імпресіоністичної техніки живопису в літературу, порівняємо творчу лабораторію художника М. Бурачека і письменника М. Коцюбинського. Випереджальним завданням для допитливих учнів може стати підготовка повідомлення про враження і настрої митців. М. Коцюбинський любив природу. Як художники-імпресіоністи, він годинами міг спостерігати за її змінами, милуватися грою світла і колористичними ефектами, перебуваючи на відкритому просторі. Епістолярії та нотатки із записника письменника яскраво ілюструють культ краси природи у його світовідчутті. Цим частково пояснюється витончена майстерність створення М. Коцюбинським пейзажу. Перебуваючи в Криму, на Капрі в Італії, в Карпатах, письменник створював імпресії, втілюючи свої емоції в образах природи. Більшість цих записів органічно впліталися в канву його художніх творів.

Із записників М. Коцюбинського: *«Сонце – воно скрізь, навіть у тінях. Листя лимонів блищать, як після дощу, виноград світить, наче скляний, навіть стерті підковами каміння воно обертає у срібло і кожну квітку у самоцвіті. З сірого каменя робить мрамур і змушує його годувати рослину.*

Скільки блакиті. Ціле небо у морі, і ціле море у небі. Весь світ – наче блакитний грот, навіть Везувій затертий блакитною млою».

З листа М. Коцюбинського до художника М. Жука: *«Якось так весь організм пересякає ароматами моря, квіток, так переповнився красою, що забуваєш, що ти людина, доволі нечисте створіння, і сам собі здаєшся запашною рослиною. Весь час душа співає, достроюється до загальної гармонії... День свій поділяю між морем і землею. Ранки – над морем, по обіді – на морі, а як ні, то блукаю по диких місцях, серед скель, цвітучого дроку, золотого, як сонце, міртів у весільнім убранні, серед гіркого духу полиню. Тут по цілих днях можеш бути в абсолютній самоті, серед природи».*

Слайд 4. (див. обл. 3)

Подібно до живопису імпресіоністів, «динамічну картину» сюжетно-композиційної організації новели

«Intermezzo» М. Коцюбинського утворюють складники настроєвої мозаїки героя-митця: утома; пошук гармонії, відновлення сил; оптимізм, готовність до подальшої боротьби. Старшокласники можуть проілюструвати настрої головного героя новели художніми імпресіями, відтворивши та прокоментувавши найвиразніші з них. Пропонуємо учням об'єднатися в творчі групи, кожна з яких відшукає імпресії, які спричинили депресивний, спокійний, оптимістичний настрої головного героя і проаналізувати художні засоби, завдяки яким естетизовано його враження. Необхідно наголосити, що передусім це домінування кольорових, звукових та інших, пов'язаних з різними органами чуття, мікрообразів, із допомогою яких втілено естетичне ставлення до зображуваного, відчуття.

Це **утома митця**, коли він відчуває, як життя безупинно і невблаганно накопчується на нього, як хвиля на берег. Коли чуже існування входить в його особисте, як повітря крізь вікна і двері, як притоки води у річку, з такою ж силою і закономірністю. Громадський обов'язок, люди та їх страждання виснажують головного героя, який порівнює свій внутрішній світ із «заїздом, де вічно товчуться оті створіння, кричать, метушаться й сміяться». А він натомість прагне чистоти і спокою.

Митця утомлює приреченість **чути чужий біль**, турбує несамовитий крик життя і смерті ворогів і друзів, сторонніх і близьких, що лишають у його душі сліди своїх підштов, а у серце, як до власного сховку, складають свої надії, гнів і страждання або криваву жорстокість.

Це велика **тиша**, яку здатен відчути митець, почувши кування зозулі. Тиша виповнила весь простір двору, зачалась у деревах, залягла по глибоких блакитних пристолах. Тільки калатання власного серця видавало присутність людини в цій природній гармонії, а відтак спричинило почуття сором'язливості.

Зрештою, це **враження від природи**, які зцілюють митця й повертають йому сили для боротьби. Вражає його здатність почути дивний гомін поля, шелест пересипання зерна у кожній стеблині, покошланий шум колосистої хвилі тощо, побачити збиту крилами бджіл білу піну гречок, відчути запахи поля, а ще – наповнити своє ество сонцем, зцілитися його життєдайною силою, що означає впустити у своє серце добро, надію, світло, настрої щирої радості буття.

Колорит розкішної української природи, так щедро змальований М. Коцюбинським у літературі, допоможе зримо уявити картини вітчизняних художників О. Мурашка та М. Бурачека. Акцентуємо увагу старшокласників на імпресіоністичній техніці: фіксуванні миттєвих вражень; настроєвості; плернерності зображення (мерехтіннях світла, грі відтінків кольорів); фрагментарності й розмитості; оптимістичному пафосі тощо. Зауважимо, що ці ж риси притаманні й літературним творам М. Коцюбинського.

Враження про імпресіоністичну естетику формуються у процесі міжмистецьких порівнянь й осмислення особливостей художнього мовлення. Орієнтовні запитання і завдання:

Що споріднює новелу М. Коцюбинського з картинами О. Мурашка та М. Бурачека?

Розкрийте значення сонячних плям на картинках українських імпресіоністів та символу сонця в новелі М. Коцюбинського «Intermezzo».

Схарактеризуйте настроєвість імпресіоністичних творів письменника і художників.

Порівняйте імпресіоністичні пейзажі в образотворчому мистецтві та літературному творі.

Які звуки та запахи поля, відтворені в новелі М. Коцюбинського, можна відчутти, переглядаючи картини О. Мурашка і М. Бурачека?

Доведіть, що в новелі «Intermezzo», а також на картинах О. Мурашка «На кормі», «Сонячні плями» та М. Бурачека «Хатка», «Село. Вітряний день» передано враження, настрої.

Як відображено єдність людини і природи в новелі та на картинах українських імпресіоністів?

Слайди 5, 6, 7 (див. обкл. 3)

Відчуття святковості, життєвого оптимізму проймає картини українського художника О. Мурашка, особливо «Сонячні плями», «На кормі». Захопленість кольоровими ефектами, мерехтінням сонячних відблисків на обличчях, грою світлих відтінків і кольорів, бачення об'єктів крізь пронизане променями повітря, а ще прояви любові до людини, життєствердна основа єднають літературні імпресії М. Коцюбинського та образотворчі імпресії О. Мурашка. Пропонуємо старшокласникам порівняти їх. Митців споріднює оптимістичний пафос творів, що виявляється в життєлюбстві, щирій вірі в духовний потенціал людини. Сонячне світло на картинах О. Мурашка і в новелі М. Коцюбинського символізує не тільки гармонію природи й органічну спорідненість з нею людини, але й життєствердну надію на духовне зцілення емоційно виснаженої людини, можливість гармонізувати її внутрішній світ. У творах українських імпресіоністів образ сонця є втіленням краси, добра, символом світлого начала в душі людини [9, с. 160]. Переглянувши картини О. Мурашка, його дядько занотував у щоденнику: «Сашко показує свої роботи. Гонитва за силою сонця, за плямами – цікаво». На картині «На кормі» (1906) передано колорит яскравих фіолетових, синіх і зелених кольорів, немов пронизаних повітрям і сяйвом сонячного світла. На кормі човна сидить юнак Жорж Мурашко (двоюрідний брат художника), а за човном стелиться водяне плесо, що мерехтить бурштином віддзеркалених в ньому дерев. На картині «Сонячні плями» (1908) зображено Жоржа і Олександру Мурашко. Готуючи до видання альбом робіт О. Мурашка, мистецтвознавець Л. Членова відзначила «глибоке розуміння рефлексів повітряного середовища й органічного зв'язку постатей з пейзажем», «інтенсивне колірне рішення», «гру сонячних плям» [11, с. 123]. На цих картинах художника ніби відтворено імпресію М. Коцюбинського.

Слайд 8 (див. обкл. 3)

Осмислюючи вияв імпресіонізму в новелі М. Коцюбинського та українських художників О. Мурашка та М. Бурачека, сформулюємо його визначення й провідні риси:

• Враження яскравих миттєвостей стали стильовою домінантою імпресіонізму, що впливає на фор-

мальній й змістовій категорії літературних творів, які репрезентують напрям.

• Імпресіонізму притаманні короткі жанрові форми. Розвивається жанр лірико-психологічної новели з акцентами на внутрішньому світі особистості, її переживаннях, настроях.

• Фрагментарність сюжетно-композиційної організації твору.

• Пленерність зображення. Імпресіоністичний пейзаж відтворено засобами звукових, колористичних, дотикових, нюхових мікробразів, які передають враження.

• Імпресіоністичний герой вразливий, володіє винятковою витонченістю сприйняття.

• Життєстверджуючий, оптимістичний пафос творів тощо.

Таким чином, засвоюючи естетику художнього відтворення миттєвих вражень, старшокласники оволодівають загальномистецькими орієнтирами прочитання імпресіоністичних творів і разом з тим набувають можливості естетизувати власні враження, настрої, що сприятиме розвитку їх мовлення й творчості.

Література

1. Ёвшан М. «Тіні забутих предків» / М. Ёвшан // Ёвшан М. Критика; Літературознавство; Естетика / Упор. Н.Шумило. – К.: Основи, 1998. – С. 472 – 475.
2. Ёфремов С. Михайло Коцюбинський / С. Ёфремов // Ёфремов С. Вибране: Статті. Наукові розвідки. Монографії / Упоряд., передм. та прим. Е.Соловей. – К.: Наук. думка, 2002. – С. 214 – 307.
3. Живі традиції: Українські радянські художники про себе і свою творчість / Упоряд. Л.В. Владич, І.М. Блюміна. – К.: Мистецтво, 1985. – 174 с.
4. Імпресіонізм // Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – С. 415 – 418.
5. Ключек Г. Концепція реформування літературної освіти в середній школі (предмет – українська література): Коментований варіант / Г. Ключек // Дивослово. – 2011. – № 10. – С. 4 – 16.
6. Коцюбинський М.М. Твори в 6-ти т. Т. 6 / М.М. Коцюбинський. – К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1962. – 492 с.
7. Кузнецов Ю.Б. Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX – початку XX ст.: Проблеми естетики і поетики / Ю.Б. Кузнецов. – К.: Зодіак-ЕКО, 1995. – 304 с.
8. Нежива Л. «Мелодія барв» та «фарби звуків»: імпресіонізм у системі літературної освіти / Л. Нежива // Дивослово. – 2012. – № 11. – С. 57 – 64.
9. Поліщук Я. І ката, і героя він любив...: Михайло Коцюбинський: літературний портрет / Я. Поліщук. – К.: ВЦ: «Академія», 2010. – 304 с.
10. Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція / Г.Л. Токмань. – К.: Міленіум, 2002. – 320 с.
11. Членова Л.Г. Олександр Мурашко. Сторінки життя і творчості / Л.Г. Членова. – Хм.: Галерея, К.: Артанія Нова, 2005. – 256 с.

Людмила Неживая. Изучение импрессионизма на примере новеллы «Intermezzo» М. Коцюбинского

В статье разработаны методические стратегии изучения импрессионизма на примере новеллы М. Коцюбинского «Intermezzo», определены возможности интеграции в рамках художественного направления, обоснована целесообразность применения урока-впечатления, что соответствует художественной материи произведения. Автор предлагает внедрять метод создания собственных впечатлений с целью развития творчества старшеклассников.

Ключевые слова: импрессионизм, урок-впечатление, оптимистический пафос, интеграция, создание впечатления.

Lyudmyla Nezhyva. The studying of impressionism on the example of M. Kotsyubynskyy's novel «Intermezzo»

In the article the methodological strategies of impressionism studying on the example of M. Kotsyubynskyy's novel «Intermezzo» are worked out, the possibilities of integration in the lines of the art direction are traced round, the expediency of the lesson-impression usage is based, which corresponds to the artistic matter of the composition. The author proposes to implant the method of creation of somebody's own impressions with the purpose of understanding the esthetics of the direction and development of creation of senior students.

Key words: impressionism, lesson-impression, optimistic pathos, integration, creating of impression.